

- 3) «зміцнення демократичної, соціальної, правової держави і національної безпеки України».

Таким чином, утвердження принципу верховенства права стосовно діяльності прокуратури має як зовнішнє, так і внутрішнє спрямування. Своєю діяльністю прокуратура утверджує законність і зміцнює правопорядок у різноманітних сферах суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 № 1789-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
4. Долежан В. Перспективи трансформації функцій прокуратури України [Текст] / В. Долежан // Вісник Національної академії прокуратури України: проблеми сьогодення, теорія, практика, життя академії. – 2011. – № 2. – С. 47.
5. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>
6. Мичко М.І. Функції та організаційний устрій прокуратури [Текст] / М.І. Мичко. – Донецьк, 2001. – С. 248-249.
7. Про затвердження Положення про Головне управління державної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.01.2011, № 1180 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>

УДК 342.92: 347.946

ПРАВОВІ ПРЕЗУМПЦІЇ В СУМІЖНОМУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ РЯДІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Зозуль І.В., аспірант

Запорізький національний університет

У статті в систематизованому вигляді обґрунтовується необхідність докорінного перегляду усіх складових адміністративного права, в тому числі і правових презумпцій у суміжному термінологічному ряді. Співвідносяться такі поняття, як «правова презумпція», «преюдиція», «фікція» та «аксіома». Наводяться приклади використання даних правових категорій в адміністративному праві.

Ключові слова: адміністративне право, правова презумпція, преюдиція, фікція, аксіома.

Зозуль И.В. ПРАВОВЫЕ ПРЕЗУМПЦИИ В СМЕЖНОМ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОМ РЯДУ: СРАВНИТЕЛЬНО ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА (АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ) / Запорожский национальный университет, Украина

В статье в систематизированном виде обосновывается необходимость пересмотра всех составляющих административного права, в том числе и правовых презумпций в смежном терминологическом ряду. Соотносятся такие понятия, как «правовая презумпция», «преюдиция», «фикция» и «аксиома». Приводятся примеры использования данных правовых категорий в административном праве.

Ключевые слова: административное право, правовая презумпция, преюдиция, фикция, аксиома.

Zozul' I.V. THE LEGAL PRESUMPTION IN THE ADJACENT TERMINOLOGICAL ROW: COMPARATIVE CHARACTERISTICS (ADMINISTRATIVE-LEGAL ASPECTS) / Zaporizhzhya national university, Ukraine

At present time, legislation and legal doctrine can observe radical reformation processes that are definitely related to the process of civil society and the rule of law, which, in turn, provides significant updates to legal

opinions on all areas of law and in administrative, as "basic" areas of law. Administrative law is inherently mobile, challenging and huge. For quite a long time in administrative scientific doctrine can see the transformation of this industry in the "service-serving," where a person is made aware of her rights and legitimate interests, and the role of state and its agencies is to provide full and comprehensive implementation of these rights and freedoms. Therefore subject to revision and all terminological framework of administrative law, namely the legal presumption preclusion, fiction and axioms. That deep reformation processes associated with updating obsolete soviet views on the nature of administrative law, including its components, were the relevance of this article. Based on the study of available sources, including general theoretical position, researched legal presumption in relation to the adjacent terminological number (preclusion, fictions, axioms) through the prism of administrative and legal aspects.

Stand out their common and different. Cited examples of their application in administrative law. These legal categories have an affinity for certain characteristics, but they differ in a number of features, namely the specifics of the learning process, the scope, the degree of probability, if necessary proof etc. The study concludes that the legal presumption occupy an independent place in administrative law and is a scientific basis for further reform of administrative law.

Key words: administrative law, the legal presumption preclusion, fiction, axiom.

На сьогоднішній час у законодавстві та правовій доктрині можемо спостерігати докорінні реформаційні процеси, які, безумовно, пов'язані з процесом формування громадянського суспільства та правової держави, що, у свою чергу, передбачає суттєве оновлення правових поглядів на всі галузі права, у т.ч. й адміністративне, як «базисної» галузі права. Адміністративне право за своєю суттю є мобільним, складним, поліструктурним. Вже досить тривалий час в адміністративній науковій доктрині можемо спостерігати процес переходу адміністративного права від державоцентристської теорії до людиноцентристської, трансформації даної галузі в «сервісно-обслуговуючу», де на перше місце вноситься особа з її правами та законними інтересами, а роль держави в особі її органів полягає в тому, щоб забезпечити повну та всебічну реалізацію зазначених прав і свобод. Тому перегляду підлягає і вся термінологічна база адміністративного права, а саме: правові презумпції, преюдиції, фікції та аксіоми. Саме глибокі реформаційні процеси, пов'язані з оновленням застарілих радянських поглядів на сутність адміністративного права, у тому числі і його складових, склали актуальність даної статті.

Мета роботи – на підставі дослідження наявних джерел, враховуючи загальнотеоретичні положення, дослідити правові презумпції у співвідношенні із суміжним термінологічним рядом (преюдиціями, фікціями, аксіомами) саме через призму адміністративно-правового аспекту.

У науці теорії права поняття виступають як логічна форма розуміння сутності правових явищ, як відображення закономірного і особливого у правовій дійсності. Правові наукові поняття – це змістовні, предметні уявлення, які відтворюють у мисленні об'єктивну суть реальних процесів правової дійсності і відносин, які існують в ній, та виражають специфічно правову якість визначеність даних процесів і явищ. Предметний зміст того чи іншого поняття включає в себе також спосіб пояснення і можливість більш глибокого розуміння сутності цього поняття [1, 57].

Термін презумпція має латинське походження «*praesumptio*», що утворився від слова «*praesumere*» (з лат. – передбачати, передчувати, вгадувати) і в перекладі означає припущення. Припущення – це передбачення, попередня думка, попередні наміри [2, 112].

Як зазначає Васильєв А.М., в етимологічному значенні термін презумпція має кілька означень: «передчасне використання; припущення, чекання, надія, сподівання; риторичне захоплення суперечкою, її завчасне спростування; настирливість» [3, 9]. Специфіка правових презумпцій в адміністративному праві обумовлюється особливістю самого адміністративного права, його комплексним, поліструктурним змістом, органічним поєднанням деліктної, процедурної і управлінської складових. Дане питання є досить актуальним та у вітчизняній науці адміністративного права майже не вивчалось. У наявності лише розгляд їх фрагментарно, у контексті дослідження більш змістовних питань. Єдиної наукової роботи, яка була б присвячена дослідженню правових презумпцій в адміністративному праві та співвідношення їх з суміжними поняттями, не має. У поле зору вчених потрапили питання презумпції невинуватості (наприклад, роботи В.К. Колпакова, Д.М. Лук'янця, І.О. Федорова та ін.), питання презумпції законності актів управління (наприклад, роботи В.П. Тимощука, Д.М. Лук'янця, Т.О. Коломоєць та ін.), презумпції відповідності посади (робота С.В. Ківалова), презумпція можливого порушення вимог Кодексу адміністративного судочинства України (робота О.Р. Трещової). Що стосується вивчення інших правових категорій – преюдицій, фікцій

та аксіом, то вчені-адміністративісти не зосереджували детально свою увагу на аналізі їх ролі в адміністративному праві. У наявності лише фрагментарні дослідження зазначених понять у роботах таких вчених, як І.О. Федоров, Є.А. Гетьман, В.К. Колпакова, Д.М. Лук'янець.

Безліч спірних питань виникає при розмежуванні фікції та презумпції. Презумпцію в цілому розуміють як положення, виведене з звичайного ходу речей, як філософсько-логічну категорію, яка є узагальненням індуктивного характеру, узагальнюючу зв'язку, подібні явища, з яких робиться висновок-припущення про існування чого-небудь, будь-якого факту при певній типовій ситуації. У літературі зазначається, що презумпції будуються на емпіричних висновках про повторюваних у певній послідовності якісь явищах, тобто вони є приблизними узагальненнями, що допускають виключення; емпіричні висновки будуються на ступені ймовірності.

Відзначається те, що складності в розмежуванні правової фікції та презумпції виникають як за рахунок нечіткості поняття презумпції, так і за рахунок існування особливих різновидів презумпцій, зовні схожих з фікціями, – неспростовних презумпцій та квазі-презумпцій (штучних презумпцій), які формуються не в результаті використання індуктивного методу, а за допомогою методу експериментального моделювання. Основне схожість презумпцій і фікцій полягає в тому, що і ті й інші умовно приймаються за істину. Відмінність же слід проводити, по-перше, за способом утворення. Фікція виступає як певний прийом мислення, коли реально не існуючий видається за суще і навпаки, при цьому фікції служать суто прагматичних цілях. У результаті використання ідеалізації створюється фіктивний об'єкт, який входить в юридичне буття і грає роль необхідних для виникнення, зміни або припинення правовідносин юридичних фактів. Суб'єкт правотворчості усвідомлює, що його судження не відповідає дійсності, і не вірить в можливість такої відповідності, але це судження, будучи чисто інструментальним, необхідно для досягнення деяких практичних результатів. В основі презумпції лежить індукція або моделювання, коли ймовірність того чи іншого явища недостатньо велика. За допомогою моделювання була сконструйована презумпція невинності.

По-друге, відмінність презумпцій від правових фікцій слід проводити по ролі і функцій, виконуваних цими досить схожими явищами. У деяких випадках функції і завдання фікцій перетинаються із завданнями та функціями презумпцій. Функцію подолання невизначеності виконують фактично неспростовні припущення, але ця функція не є для них основною, на відміну від фікцій [4, 59].

По-третє, фікції та презумпції мають різне значення по відношенню до процесу доказування. Якщо презюмування, по суті, являє собою пізнавальний прийом, то фікції до процесу пізнання не мають рішуче ніякого відношення. Фікція може використовуватися в процесі доказування по юридичній справі лише як формальний доказ. Можна відзначити ту особливість, що переважна більшість презумпцій концентрується в процесуальних галузях права, а фікції найчастіше містяться в матеріальних нормах. Це стверджує Уляновська О.В, у своїй праці «Фікції в правовій системі України» зазначаючи, що «фікція може використовуватися в процесі юридичної справи тільки як формальний доказ. Переважна більшість презумпцій концентруються в процесуальних галузях права, а фікції частіше містяться в матеріальному праві» [5, 13]. Дану думку підтримує і Павліченко О.В, наводячи низку критеріїв, за якими треба відмежовувати правову фікцію та правову презумпцію. Це і сфера застосування, і соціальна спрямованість та особливості процесу пізнання [6, 89].

По-четверте, Курсова О. А. визначає відмінністю правових фікцій те, що вони значно рідше, ніж правові презумпції, отримують непряме вираження в правових нормах [7, 6].

Те, що у презумпцій та фікцій дуже багато спільного – це безсумнівно. Це штучні явища, вони відіграють значну роль у процесі нормотворення і правозастосування. Однак, у разі презумпції, ми маємо справу з припущеннями, причому припущеннями вірогідними, які завжди можуть бути спростовані. Фікції вони виражені імперативно, тоді як презумпції можуть бути як імперативними, так і диспозитивними. Фікції в адміністративному праві зустрічаються досить рідко. Д.М. Лук'янець виділяє фікцію юридичної особистості корпорацій [8, 546-547].

Для більш змістовного розуміння правової природи презумпцій не слід їх ототожнювати з правовими аксіомами. Правові аксіоми визначаються як самоочевидні істини, що не вимагають доказів. Їх значення в тому, що вони відображають вже встановлені і достовірні знання. Це

найпростіші юридичні судження емпіричного рівня, що склалися в результаті багатовікового досвіду соціальних відносин та взаємодії людини з навколишнім середовищем. Види аксіом: 1) ідеї правосвідомості – правопорушення передбачає покарання; 2) аксіоми юридичної науки – ніхто не може бути суддею у своїй справі; що не заборонено і не суперечить принципам права – дозволено; 3) аксіоми – окремі принципи права – взаємозв'язок прав і обов'язків; 4) аксіоми – конкретні норми права – тягар доведення лежить на позивачі; 5) аксіоми – загальновизнані норми права і моралі – ніхто не зобов'язує давати свідчення проти себе і близьких. Для адміністративного права характерні аксіоми правової науки – «всі є рівними перед законом незалежно від статі, раси, статусу, походження» та фікція про дотримання всіма учасниками правовідносин вимог закону. Проте О.В. Константій, досліджуючи види заходів захисту (відновлення) в адміністративному судочинстві, виділяє як із видів заходів захисту в адміністративному судовому процесі України й процесуальні фікції. Їх суть полягає, як підкреслює І.М. Зайцев, у настанні для учасника судочинства, що не виконує процесуальних норм, покладених на нього обов'язків, негативних правових наслідків у вигляді свідомого врахування судом при постановленні рішення у справі не перевірених відповідним чином фактів (наприклад, визнання дійсними обставин, наведених іншою стороною процесу) [9, 35-36]. Застосування фікцій у тексті процесуального закону виражається вжиттям слів «у разі якщо», «вважається». Ю. Оборотов слушно зазначає, що правова аксіома, на відміну від презумпції, не може бути спростована за жодних обставин. Правові аксіоми закріплюються в нормах права та набувають регулятивного закріплення, надають зміст та наповнення принципам права (це такі аксіоми, наприклад, як «не можна бути суддею в своїй власній справі; не можна два рази бути притягнутим до відповідальності за одне й теж правопорушення; якщо закон встановлюється – то він повинен виконуватися») [10 60].

Поряд із правовою презумпцією та аксіомою існує ще одна правова категорія, яка має схожу ознаки та процес утворення. Це преюдиція – виключення заперечуваності юридичної вірогідності одного разу доведеного факту. Якщо суд або інший юрисдикційний орган вже встановив певні факти (після їх перевірки і оцінки) і закріпив це у відповідному документі, то вони визнаються преюдиціальними – такими, що при новому розгляді справи вважаються встановленими, істинними, такими, що не потребують нового доведення. Правова презумпція, як правове припущення, має законодавче закріплення, що свідчить про юридичну чинність розглянутої категорії. З погляду логічної природи утворення преюдиція й презумпція мають індуктивний метод становлення. Підтримуючи положення про індуктивний метод утворення презумпції, О. Левченко пише: «Індукція – це метод пізнання від частого, конкретного до загального, абстрактного» [11, 9]. Хоча розглянуті категорії є правилами прийняття попередніх рішень і лежать в основі висновків про факти, преюдиції, на відміну від презумпції, виникає лише тоді, коли є вже вирішена справа або питання, що містять ті ж факти, які повинні розглядатися у справі (питанні), що вирішується. На відміну від преюдиції, презумпція є спростовною. Преюдиція припускає достовірні висновки у справі й тому вона незаперечна. Якщо буде встановлено, що факт, який був покладений в основу преюдиціального рішення, виявився недостовірним, що спричинить скасування попереднього рішення, в основу якого він був покладений, то дія преюдиції припиниться, тому що вона припускає достовірність самого факту за умови його відповідності вимогам закону. Але така ситуація призведе до спростування попереднього рішення, а ні в якому випадку не самого правила (преюдиції), в якому використався даний факт. Критеріями відмежування правових презумпцій та преюдицій, за твердженням О. Павліченко, і з цим варто погодитися, є можливість нівелювання припущення й ступінь ймовірності [12, 91]. В.К. Колпаков у своїй праці «Адміністративно-деліктний правовий феномен» стверджував, що прийняття Кримінального кодексу України у 2001 р. скасувало інститут адміністративної преюдиції [13, 6].

Отже, на підставі вищенаведеного, проаналізувавши наявні наукові джерела, можна стверджувати, що для більш змістовного розуміння категорії «правова презумпція» необхідно порівнювати її з тотожними за призначенням, походженням та правовою природою категоріями «правова преюдиція», «правова фікція» та «правова аксіома». Наведені правові категорії мають спорідненість за певними ознаками, проте вони різняться за цілою низкою ознак, а саме: за особливостями процесу пізнання, за сферою застосування, за ступенем ймовірності, за необхідністю доведення та ін. Правові презумпції займають самостійне місце в

адміністративному праві та є науковим базисом для подальшого реформування адміністративного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А.М. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1976. – 264 с.
2. Романчук Т. Презумпція конституційності та презумпція законності актів Президента України / Т. Романчук // Юридичний журнал. – 2008. – №10. – С.112-116.
3. Васильев Л.М. Фактические презумпции в советском уголовном судопроизводстве. Тексты лекций / Л.М. Васильев. – Краснодар: Изд-во Кубан. ун-та, 1977. – 62 с.
4. Ляшенко Р.Д. Презумпції у праві питання теорії та практики: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Р.Д. Ляшенко; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2011. – 234 с.
5. Ул'яновська О.В. Фікції в правовій системі України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політ. і правових вчень" / О.В. Ул'яновська. – Одес. нац. юридична акад., 2010. – 20 с.
6. Павліченко О.В. Юридична презумпція, юридична преюдиція та юридична фікція: співвідношення понять / О.В. Павліченко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 50. – С. 88-93.
7. Курсова О.А. Фикции в российском праве: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидат. юр. наук.: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений»/ О.А. Курсова. – Нижний Новгород, 2001. – 23 с.
8. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
9. Зайцев И.М. Правовые фикции в гражданском процессе / И.М. Зайцева // Российская юстиция. – 1997. – № 1. – С. 35-36.
10. Оборотов Ю.М. Теорія держави і права (прагматичний курс): Екзаменаційний довідник / Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юридична література, 2005. – 184 с.
11. Левченко О.В. Презумпция невиновности обвиняемого в доказывании по уголовным делам: монография / О.В. Левченко. – Астрахань, 2001. – 248 с.
12. Павліченко О.В. Юридична презумпція, юридична преюдиція та юридична фікція: співвідношення понять / О.В. Павліченко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 50. – С. 88-93.
13. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.

УДК 342.9: 343.11: 347.9 (477)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОЯВ НЕПОВАГИ ДО СУДУ

Калашник Ю.В., здобувач

Запорізький національний університет

У науковій статті досліджуються правові засади та процесуальні особливості адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду. Аналіз чинного законодавства дозволив виявити прогалини в правовому регулюванні суспільних відносин та сформулювати конкретні пропозиції